

Rozdział I

Migranci z Ukrainy w Polsce

Tetyana Lewińska

1. Ilu jest migrantów z Ukrainy w Polsce?

To jedna z najbardziej złożonych i niejednoznacznych kwestii dotyczących tej grupy. W Polsce w przestrzeni publicznej małych i dużych miast Ukraińcy stali się zauważalni, na ulicach słysząc język ukraiński lub rosyjski, pracownicy z Ukrainy są zatrudniani w różnych sektorach gospodarki na szeroką skalę, wielu Polaków kontaktuje się z obywatelami Ukrainy w miejscu pracy lub studiów.

Od lat 90. XX wieku liczba migrantów z Ukrainy w Polsce stabilnie rosła. Jako liczna i dynamicznie powiększająca się społeczność również oni odczuli skutki światowego kryzysu wywołanego pandemią COVID-19².

Od pierwszych dni wprowadzenia stanu zagrożenia epidemicznego w marcu 2020 roku i w ciągu stanu epidemii w Polsce³ migranci z Ukrainy mieszkający w Polsce borykali się z istotnymi wyzwaniami o charakterze zarówno systemowym, jak i indywidualnym. Wpływ pandemii na procesy migracyjne poprzez ograniczenie ruchu pomiędzy państwami oraz wewnętrzne restrykcje obowiązujące w wielu państwach znalazł swoje odzwierciedlenie w sytuacji migrantów. Tendencje zmiany liczby pracujących migrantów można prześledzić na podstawie liczby cudzoziemców podlegających ubezpieczeniom społecznym⁴. Przykładowo, od 2008 do 2019 roku liczba ta stabilnie

² Szczegółowo ta sytuacja jest opisana w rozdziale II i III.

³ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 roku w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, Dz.U. 2020 poz. 491, [online:] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000491> [dostęp 29.06.2023].

⁴ Departament Statystyki i Prognoz Aktuariatnych ZUS, *Cudzoziemcy w polskim systemie ubezpieczeń społecznych*, oprac. G. Mrugała, P. Nasiński, Warszawa 2020, [online:] <https://www.zus.pl/documents/10182/2322024/Cudzoziemcy+w+polskim+systemie+ubezpieczeproc.C5proc.84+spoproc.C5proc.82ecznych+2020.pdf/8a693717-9b66-3e70-737b-28fe827ea41e> [dostęp 20.07.2023].

rosła, a przełomowym momentem okazał się początek pandemii, kiedy w okresie marzec – maj 2020 roku odnotowano spadek liczby ubezpieczonych cudzoziemców⁵. Mimo że był to spadek tymczasowy, na podstawie danych ZUS możemy prześledzić nawet krótkoterminowe tendencje zmiany liczebności tej grupy w warunkach kryzysu spowodowanego pandemią.

Istnieją różne podejścia do szacowania liczby cudzoziemców przebywających na terytorium RP. Można to zrobić na podstawie danych rejestrów administracyjnych. Według raportu GUS *Populacja cudzoziemców w Polsce w czasie COVID-19*⁶ szacunkowa liczba cudzoziemców przebywających w Polsce na koniec 2019 roku wyniosła ponad 2 mln 106 tys., w tym ponad 1 mln 351 tys. obywateli Ukrainy⁷. W marcu i kwietniu 2020 roku z Polski wyjechało 938 tys. cudzoziemców, a przyjechało prawie 715 tys. Liczba obywateli Ukrainy przebywających w Polsce również się wtedy zmniejszyła – o 160 tys.⁸ Natomiast już w drugiej połowie 2020 roku można mówić o odbudowaniu tej liczby i nawet jej powiększeniu w 2021 roku⁹.

Według stanu na styczeń 2021 roku ważne zezwolenia na pobyt w Polsce posiadało prawie 460 tys. cudzoziemców. Ponad 53% z nich stanowili obywatele Ukrainy (244,2 tys. osób)¹⁰. Należy zauważyć, że powyższe dane nie uwzględniają osób przebywających w Polsce tymczasowo w ramach ruchu bezwizowego lub na podstawie wiz. W 2021 obywatelom Ukrainy przyznano najwięcej zezwoleń na pracę, stanowią one 64,5% ogólnej liczby wydanych zezwoleń (łącznie cudzoziemcom wydano ponad 504,2 tys. zezwoleń na pracę, wzrost liczby wydanych zezwoleń w stosunku do roku 2020 wynosił 24%)¹¹. Inną ważną podstawą prawną pozwalającą na podjęcie

⁵ Sytuacja na rynku pracy w dobie pandemii koronawirusa, oprac. K. Duda, 2020, [online:] <https://zzit.org.pl/okregi/lodzki/wp-content/uploads/sites/3/2020/10/Sytuacja-na-ryнку-pracy-w-dobie-pandemii-koronawirusa-raport-OPZZ.pdf>, s. 18 [dostęp 28.06.2023].

⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Populacja cudzoziemców w Polsce w czasie COVID-19*, 4.06.2020, [online:] <https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/kapital-ludzki/populacja-cudzoziemcow-w-polsce-w-czasie-covid-19,12,1.html>, s. 1 [dostęp 28.06.2023].

⁷ Ibidem. W szacunku wykorzystano dane o wielkości populacji cudzoziemców przebywających w Polsce według stanu w dniu 31.12.2019 roku ustalone na podstawie informacji o obywatelstwie zawartej w rejestrach administracyjnych. Przy ustaleniu tej wielkości wykorzystanych zostało 9 rejestrów: PESEL, UdSC, ZUS, KEP, MRPIPS, MNISW, MEN, KRUS i NFZ.

⁸ Ibidem, s. 2.

⁹ M. Wojdat, P. Cywiński, *Miejska gościnność: wielki wzrost, wyzwania i szanse. Raport o uchodźcach z Ukrainy w największych polskich miastach*, Centrum Analiz i Badań, Unia Metropolii Polskich im. Pawła Adamowicza, kwiecień 2022, [online:] https://metropolie.pl/fileadmin/news/2022/10/UMP_raport_Ukraina_20220429_final.pdf, s. 55 [dostęp 29.06.2023].

¹⁰ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Cudzoziemcy w Polsce po 2020 r.*, 28.01.2021, [online:] <https://www.gov.pl/web/udsc/cudzoziemcy-w-polsce-po-2020-r> [dostęp 22.07.2023].

¹¹ Główny Urząd Statystyczny, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w 2021 roku*, 20.05.2022, [online:] <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/opracowania/zezwozenia-na-prace-cudzoziemcow-w-2021-roku,18,5.html>, s. 1 [dostęp 27.11.2023].

zatrudnienia w Polsce jest oświadczenie o powierzeniu wykonania pracy cudzoziemcowi. W 2021 roku zarejestrowano ponad milion takich oświadczeń dla Ukraińców¹².

Pełnowymiarowa agresja militarna Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy w lutym 2022 roku wywołała masowy ruch Ukraińców uciekających przed wojną do Polski i innych krajów. Wskutek wojny liczba obywateli Ukrainy w Polsce w ciągu kilku miesięcy od pełnowymiarowej inwazji gwałtownie wzrosła i według stanu na kwiecień 2022 roku przekroczyła 3 mln osób¹³. Już od maja 2022 roku miała miejsce tendencja spadkowa – liczba powrotów do Ukrainy przekroczyła liczbę wjazdów do Polski, a część uchodźców opuściła Polskę i wyjechała do innych krajów¹⁴. W ciągu roku po inwazji sytuacja pozostawała dynamiczna i według stanu na początek 2023 roku w Polsce nadal przebywało ponad milion obywateli Ukrainy, którzy uciekli przed wojną¹⁵. Kryzys wywołany wojną w Ukrainie obnażył problemy dotyczące migrantów z Ukrainy, które miały miejsce także w czasie pandemii COVID-19. Były one związane z umożliwieniem bezpiecznego przemieszczania się dużej grupy imigrantów, dostępem do aktualnych informacji na temat wprowadzanych zmian i regulacji, dostępem do pomocy medycznej, specyfiką funkcjonowania w systemie edukacji.

2. Migracje obywateli Ukrainy do Polski w latach 1991–2021

Migracje obywateli Ukrainy do Polski w latach 1991–2021 można podzielić na kilka okresów. Zaprezentowany podział jest podziałem autorskim na odcinku czasowym od uzyskania przez Ukrainę niepodległości w 1991 roku do pełnowymiarowej agresji Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy w 2022 roku. Sytuacji obywateli Ukrainy, którzy znaleźli schronienie w Polsce, uciekając przed wojną, poświęcono V rozdział publikacji.

Wyodrębnione okresy (1991–2007, 2008–2013, 2014–2021) posiadają typowe dla nich cechy, zróżnicowaną dynamikę migracji, jej intensywność i charakter. Wydarzeniem, które wyznacza granice czasowe pierwszego etapu, jest uzyskanie przez Ukrainę niepodległości w 1991 roku. Obywatele Ukrainy uzyskali możliwość wyjazdu za granicę w celu poszukiwania pracy na szeroką skalę (zwłaszcza do sąsiadujących krajów takich jak Polska), zwiększyły się możliwości handlu w strefie przygranicznej. Ten okres migracji kończy wejście Polski do strefy Schengen. Mimo że wizy dla obywateli Ukrainy

¹² M. Wojdat, P. Cywiński, op. cit.

¹³ Ibidem, s. 11.

¹⁴ I. Chmielewska-Kalińska, B. Dudek, P. Strzelecki, *Sytuacja życiowa i ekonomiczna uchodźców z Ukrainy w Polsce. Raport z badania ankietowego zrealizowanego przez OO NBP, Departament Statystyki, Warszawa 2022*, [online:] <https://nbp.pl/wp-content/uploads/2022/11/sytuacja-uchodzcow-z-Ukrainy-w-Polsce.pdf>, s. 7 [dostęp 25.06.2023].

¹⁵ M. Duszczak, A. Górny, P. Kaczmarczyk, A. Kubisiak, *War refugees from Ukraine in Poland – one year after the Russian aggression. Socioeconomic consequences and challenges*, „Regional Science Policy & Practice” 2023, t. 15, nr 1, s. 181–199, [online:] <https://doi.org/10.1111/rsp3.12642> [dostęp 28.06.2023].

wprowadzono jeszcze w 2003 roku, to wejście Polski do strefy Schengen wymagało zunifikowania podejścia wobec obywateli państw trzecich¹⁶ i miało swoje odzwierciedlenie w trendach migracji Ukraińców do Polski. Ramę czasową okresu 2008–2013 zamyka aneksja Krymu i rozpoczęcie przez Federację Rosyjską zbrojnego konfliktu we wschodniej części Ukrainy w 2014 roku. Okres migracji w latach 2014–2021 ważny jest z punktu widzenia zwiększenia intensywności migracji ze Wschodu i Południa Ukrainy od 2014 roku. W tym okresie Polska stała się europejskim liderem pod względem wydawanych Ukraińcom nowych zezwoleń na pobyt¹⁷. Trzeci wyodrębniony okres (2014–2021) to ostatni okres imigracji przed rozpoczęciem pełnowymiarowej inwazji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w lutym 2022 roku, kiedy obywatele Ukrainy stali się uchodźcami, uciekając przed wojną do różnych krajów na świecie. Polska przyjęła największą liczbę uchodźców z Ukrainy i zmierzyła się z ogromnymi wyzwaniami systemowymi dla zapewnienia schronienia i udzielenia im pomocy w czasie wojny.

2.1. Migracja obywateli Ukrainy do Polski przed 2007 rokiem

Główną cechą okresu migracji obywateli Ukrainy do Polski 1991–2007 była mobilność w strefie przygranicznej. Polska była w tym czasie jednym z najbardziej popularnych kierunków europejskich dla migrantów z Ukrainy ze względu na istotną różnicę w poziomie zarobków w obu państwach. Poza tym bliskość geograficzna tych krajów oraz migracja cyrkulacyjna¹⁸ pomiędzy nimi obniżały ewentualne ryzyko i umożliwiały w miarę szybki powrót migrantów do domu w razie konieczności. Do 2003 roku Ukraińcy nie potrzebowali wiz, by wjechać do Polski. Kontynuacja strategii cyrkulacji pomiędzy Polską a Ukrainą nie zmieniła się również w latach 2003–2007, kiedy wizy dla Ukraińców były bezpłatne. Po przystąpieniu Polski do strefy Schengen wizy stały się mniej dostępne zarówno ze względu na ich koszt, jak i wymaganą procedurę aplikacyjną. Jednak w 2006 roku wprowadzono nowe przepisy dotyczące Ukraińców, które nieco uprościły procedurę uzyskiwania wiz sezonowych i umożliwiły migrantom pracującym w Polsce pobyt w kraju na maksymalnie 6 miesięcy w ciągu roku i wykonywanie pracy na podstawie oświadczenia o powierzeniu wykonywania pracy

¹⁶ Z. Brunarska, *Ukraińscy migranci w Polsce: sytuacja obecna*, [w:] Z. Brunarska, M. Grotte, M. Lesińska, *Migracje obywateli Ukrainy do Polski w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego: stan obecny, polityka, transfery pieniężne*, CMR Working Papers, nr 60(118), Ośrodek Badań nad Migracjami, Warszawa 2012, s. 6, [online:] https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2016/11/WP60118_2-1.pdf [dostęp 29.06.2023].

¹⁷ M. Duszczyk, P. Kaczmarczyk, *War and migration: the recent influx from Ukraine into Poland and possible scenarios for the future*, „CMR Spotlight” 2022, nr 4, s. 3, [online:] <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2022/04/Spotlight-APRIL-2022.pdf> [dostęp 29.06.2023].

¹⁸ A. Górny, *All circular but different: Variation in patterns of Ukraine-to-Poland migration*, „Population, Space and Place” 2017, 23:e2074, s. 3, [online:] <https://doi.org/10.1002/psp.2074> [dostęp 29.06.2023].

cudzoziemcowi¹⁹. W następnych latach system oświadczeń sukcesywnie wprowadzano do regulacji prawnych²⁰. W 2007 roku ten instrument został wprowadzony we wszystkich sektorach polskiego rynku pracy w odniesieniu do wybranych grup cudzoziemców, których katalog stopniowo się rozszerzał²¹. Uproszczona procedura zatrudnienia miała istotny wpływ na zwiększenie liczby zatrudnionych obywateli Ukrainy na podstawie oświadczeń. Przykładowo, w roku 2007 wydano ponad 20 tys. oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi, a w roku 2010 ta liczba przekroczyła 169 tys.²² Mimo wyraźnego zwiększenia zarejestrowanych oświadczeń ich liczba jednak nie odpowiadała faktycznemu zapotrzebowaniu kadrowemu, a świadczeniodawcy rejestrowali oświadczenia nieco „na zapas”. Poza tym rozwijały się usługi nieformalnych pośredników, którzy rejestrowali oświadczenia za opłatą. Pracownik przekraczał granicę na podstawie takiego oświadczenia, ale nie stawiał się do pracodawcy. To był rozpowszechniony model wjazdu Ukraińców do Polski w celu podjęcia pracy zwłaszcza w rolnictwie, gdzie pracownicy przekraczali granicę na podstawie „kupionych” za pośrednictwem oświadczeń, a szukali pracy, używając kontaktów osobistych²³.

Migranci aktywnie kursowali pomiędzy Polską a Ukrainą, pozostając w Polsce raczej krótkoterminowo. Bliskość kulturowa i językowa sąsiadujących krajów spowodowała, że kontakt migrantów i społeczeństwa przyjmującego był dość łatwy, co z kolei miało wpływ na rozwój i utrwalenie sieci kontaktów oraz stosunkowo szybkie znalezienie pracy przez migrantów (głównie w rolnictwie i budownictwie), jak również umożliwiało ich częsty powrót do kraju ojczystego.

Należy odnotować, iż w omawianym okresie przeprowadzono dwie akcje abolicyjne wobec nielegalnych migrantów. Pierwsza miała miejsce w 2003 roku, druga w roku

¹⁹ Ibidem.

²⁰ *Obwieszczenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 30 grudnia 2014 roku w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie określenia przypadków, w których zezwolenie na pracę cudzoziemca jest wydawane bez względu na szczegółowe warunki wydawania zezwoleń na pracę cudzoziemców*, Dz.U. 2015 poz. 97, [online:] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150000097> [dostęp 29.06.2023].

²¹ A. Górny, P. Kaczmarczyk, M. Szulecka, M. Bitner, M. Okólski, U. Siedlecka, A. Stefańczyk, *Imigranci w Polsce w kontekście uproszczonej procedury zatrudniania cudzoziemców*, Warszawa 2018, s. 4, [online:] https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2019/01/raport_power.pdf [dostęp 30.06.2023].

²² Dane Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej za lata 2007–2010. Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych archiwum MRPIPS: *Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, [online:] <https://archiwum.mriips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/> [dostęp 20.06.2023].

²³ To zjawisko związane było także z rozpowszechnieniem miękkich form przymusu wobec pracowników. Więcej: R. Antoniewski, *Praca przymusowa w świetle badań imigrantów z Zachodniej Ukrainy*, [w:] M. Jaroszewicz, R. Antoniewski, *Praca przymusowa imigrantów w Polsce: Analiza na przykładzie społeczności ukraińskiej i wietnamskiej*, red. P. Dąbrowski, CMR Working Papers, nr 58(116), Ośrodek Badań nad Migracjami, Warszawa 2012, s. 38, [online:] <https://www.migracje.uw.edu.pl/publikacje/praca-przymusowa-imi-grantow-w-polsce-analiza-na-przykladzie-spolesznosci-ukrainskiej-i-wietnamskiej/> [dostęp 15.12.2023].